

ASOSIY MAKROIQTISODIY KO'RSATKICHLAR ORQALI DAROMADLAR O'SISHINI BAHOLASH METODOLOGIYASI

Eshbaeva Shahnoza

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

ORCID: 0009-0000-2576-2608

shakhnoza19100@gmail.com

Annotatsiya. Bugungi globallashuv sharoitida iqtisodiy tizimda daromadlarning miqdori mamlakat iqtisodiy o'sishini belgilab beruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari daromadlar aholining turmush faravonligiga, ishlab chiqarish samaradorligi hamda mehnat unumdorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Maqolada daromadlar o'sishini baholashning nazariy asoslari va turli xil usullari tahlil qilinadi va asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar orqali daromadlarning so'nggi yillardagi o'sish tendensiyasi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: yalpi daromad, sof foyda, mehnat unumdorligi, qo'shilgan qiymat, bazisli o'sish sur'ati, zanjirli o'sish sur'ati, solishtirma tahlil usuli.

МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ РОСТА ДОХОДОВ С ПОМОЩЬЮ КЛЮЧЕВЫХ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ

Эшбаева Шахноза

Денауский институт предпринимательства и педагогики

Аннотация. В условиях современной глобализации уровень доходов в экономической системе является одним из ключевых факторов, определяющих экономический рост страны. Помимо этого, доходы оказывают прямое влияние на уровень благосостояния населения, эффективность производства и производительность труда. В статье анализируются теоретические основы и различные методы оценки роста доходов, а также рассматриваются тенденции роста доходов в последние годы на основе основных макроэкономических показателей.

Ключевые слова: валовой доход, чистая прибыль, производительность труда, добавленная стоимость, базисный темп роста, цепной темп роста, метод сравнительного анализа.

METHODOLOGY FOR ASSESSING INCOME GROWTH THROUGH KEY MACROECONOMIC INDICATORS

Eshbaeva Shahnoza

Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

Abstract. In today's globalization era, the level of income within an economic system is one of the key factors determining a country's economic growth. In addition, income directly affects the population's living standards, production efficiency, and labor productivity. This article analyzes the theoretical foundations and different methods for assessing income growth, and examines recent years' income growth trends based on major macroeconomic indicators.

Keywords: gross income, net profit, labor productivity, added value, base growth rate, chain growth rate, comparative analysis method.

Kirish.

Daromadlar o'sishini baholash eng avvalo iqtisodiyotda aholining turmush farovonligini baholash, iqtisodiy tizimning samaradorligini aniqlash, mehnat unumdorligini, shu bilan birga hududlarda tadbirkorlik faoliyatidan olinayotgan natijalarni aniqlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Daromadlar o'sishini baholash jarayoni makroiqtisodiy ko'rsatkichlar bilan amalga oshiriladi. Ya'ni bu jarayonda Yalpi ichki mahsulot, milliy daromad, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan YaIM hajmi, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan real daromadlar, ish bilan bandlik darajasi, inflatsiya darajasi, ishlab chiqarish hajmi, mehnat unumdorligi kabi ko'rsatkichlar daromadlar o'sishini baholashda faol ishtirok etadi. Masalan, 2024-yilda O'zbekistonda YaIM ning o'sishi 6,4% ga teng bo'lgan, bu esa mamlakatda ishlab chiqarish hajmining barqaror oshayotganligidan dalolat beradi (Milliy hisoblar to'plami, 2024). Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy tahlillarda barqaror iqtisodiy o'sish daromadlar o'sishining bosh indikatorlaridan biri sifatida tan olinadi (Barro, 1997). OECD tatqiqotlariga ko'ra, hududlarda mehnat unumdorligining 1% ga oshishi milliy daromadning 0,8 %ga ortishiga olib keladi (Hisobot, 2024). Mehnat unumdorligi korxonalarining ichki samaradorligini ko'rsatib beradi va daromadlar o'sishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Qo'shilgan qiymat ko'rsatkichlari ham daromadlar o'sishini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro valyuta jamg'armasi ma'lumotlariga ko'ra, rivojlangan mamlakatlarda qo'shilgan qiymat YaIMning 60-70-foizini tashkil qiladi, O'zbekistonda esa bu ko'rsatkich 2024-yilda taxminan 54 % ga teng bo'lgan (IMF Country Report, 2024).

Adabiyotlar sharhi.

Daromadlar o'sishini baholashning ilmiy asoslari turli davrlarda turli iqtisodchi olimlar hamda turli maktab nomayondalari tomonidan turlicha talqin qilingan. Daromadlar o'sishi bo'yicha eng dastlabki ilmiy yondashuvlardan biri sifatida Smitning (1776) "ko'rinmas qo'l" nazariyasini aytish mumkin. Smit (1776) iqtisodiy tizimda bozor mexanizmlari ya'ni talab, taklif, narx, raqobat orqali daromadlar o'sishi muvozanatga kelishini hamda jamiyat a'zolarining farovonlikga erishini ta'kidlagan. Rikarda (1817) esa daromadlar o'sishini baholashda yer rentasi, kapital va mehnat o'rtasida vujudga keladigan taqsimot sifatida baholagan.

Keyingi bosqichlarda Keynes (1936) daromadlar o'sishini is'temol va jamg'arma o'rtasida nisbat bilan ifodalaydi va iste'molga bo'lgan moyillikni daromadlar o'sishini baholovchi asosiy omil deb talqin qiladi.

Daromadlar o'sishi, uning jamiyat a'zolar bilan bir qatorda hududlar o'rtasidagi notekis taqsimlanishini iqtisodchi olim Kuznets (1955) chuqur tahlil qilgan va "Kuznets egri chizig'i" modelini yaratgan bo'lib, bu modelda iqtisodiy o'sishning dastlabki bosqichlarida iqtisodiy tizimning har bir bo'g'inida daromadlar tengsizligi mavjud bo'lishi hamda bu tengsizlik keyinchalik iqtisodiy institutlar paydo bo'lishi natijasida yo'qolib ketishini ta'kidlagan.

Marks (1976) esa daromadlar tengsizligini ijtimoiy sinflar o'rtasidagi ishlab chiqarish hajmiga bog'lagan holda o'rgangan, uning fikricha, ortiqcha qiymatga ega bo'lish daromadning notekis taqsimlanishiga olib keladi.

XX asrga kelib, iqtisodchi olimlar tomonidan daromadlar o'sishini baholashda inson omili ham alohida o'rin egallashi ta'kidlana boshlandi. Dastlab, Schultz va Becker (1993) inson kapitali nazariyasini ishlab chiqdi va ta'lim, sog'likni saqlash, malaka oshirishga kiritilgan investitsiya bevosita insonlarning ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, bu esa daromadlarning o'sishiga hissa qo'shadi.

Solou (1956) esa o'zining iqtisodiy modelida daromadlar o'sishini baholashda fan texnika taraqqiyoti, kapital jamg'arilishi va ishlab chiqarish samaradorligini asosiy omil sifatida belgilaydi. Denison (1962) esa daromadlarning o'sishida ishlab chiqarish omillarining ulushi muhim ahamiyat kasb etishini aytib o'tgan.

Tadoro va Smith (2020) bandlik darajasi, infratuzilmalar va demografik omillar birgalikda rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida daromadlar o'sishini ta'minlaydi deb hisoblaydi. Shu bilan birgalikda, so'ngi yillarda Stiglitz va Sen (1999) o'zlarining ilmiy tahlillaridan kelib chiqqan holda, daromadlar o'sishini baholashda faqatgina YaIM ning ko'rsatkichlarini emas, balki aholining ta'lim darajasi, sog'likni saqlash tizimi, bandlik darajasi, turmush farovonligi va atrof-muhit barqarorligini ham e'tiborga olish kerakligini ta'kidlagan.

Yurtimizda ham bu borada iqtisodchi olimlar tomonidan ko'plab ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Masalan, Davletov (2023) daromadlar o'sishini baholash uchun milliy iqtisodiyotdagi ishlab chiqarish samaradorligi va tadbirkorlik faoliyatining natijalaridan foydalanishni taklif qilgan. Qosimov (2022) esa bu yo'nalishda tahlillarda kichik biznes, xizmat ko'rsatish, ishlab chiqarish samaradorligi va mehnat unumdorligi o'rtasidagi o'zaro bog'likni tahlil qilgan.

To'rayev (2022) esa daromadlar o'sishini baholash borasida boshqa o'zbek olimlaridan farq qilgan holda, raqamli iqtisodiyot va innovatsion faoliyat bilan bog'lagan hamda inson kapitalining yangi shakllari intellektual mulk va ijodiy industriyalar yaqin kelajakda daromadlar o'sishini baholovchi asosiy dastak bo'lib xizmat qilishini aytib o'tgan.

Shodiyev va Qohhorov (2023) esa daromadlar o'sishini soliq siyosati, daromadlarni taqsimlash va qayta taqsimlash hamda ijtimoiy transferlarning samaradorligi bilan baholashni taklif etgan.

Mirziyoyev (2021) o'zining "Yangi O'zbekiston strategiyasi" asarida mamlakatning iqtisodiy o'sishini ta'minlashda daromadlar o'sishini baholashni eng ustuvor vazifa sifatida belgilagan va "har bir inson uchun munosib mehnat va munosib daromad sharoitini yaratish" bosh maqsadlardan biri sifatida tanlangan.

Yuqorida ko'rib chiqilgan turli xil fikrlardan ko'rinib turibdiki, daromadlar o'sishini baholash juda ham ko'p omilli va murakab jarayon hisoblanadi va iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa ko'plab omillarning o'zaro ta'siri natijasida namoyon bo'ladi va mamlakatda iqtisodiy tizimni harakatga keltiruvchi asosiy kuch hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Daromadlarni o'sish sur'atlarini aniqlashda bazisli va zanjirli o'sish ko'rsatkichlari qo'llaniladi. Ushbu usullar vaqt bo'yicha tahlil qilishda eng ishonchli natijani beruvchi metodlar hisoblanadi.

Bazisli o'sish sur'ati:

Bu usulda har bir yilgi natija bazis yil bilan solishtiriladi:

$$T_b = \frac{Y_t}{Y_0} \times 100$$

Bu yerda:

T_b - bazisli o'sish sur'ati (%),

Y_t - t-yildagi daromad hajmi,

Y_0 - bazis yildagi daromad hajmi.

Ushbu usul asosan uzoq yildagi tahlil uchun qulay bo'lib, asosan rivojlanish tendensiyasini aniqlash imkonini beradi (Samuelson, & Nordhaus, 2010).

Zanjirli o'sish sur'ati:

Bu usulda har bir yil oldingi yil bilan solishtiriladi:

$$T_z = \frac{Y_t}{Y_{t-1}} \times 100$$

Zanjirli o'sish sur'ati qisqa muddatli davrlarni tahlil qilishda foydaliladi va bu yerda:

T_z - zanjirli o'sish sur'ati (%),

Y_t - t yildagi daromad hajmi,

Y_{t-1} - oldingi yildagi daromad hajmi (Milliy hisoblar tahlili, 2024).

Solishtirma tahlil usuli - bu usulda turli hududlar, davrlar va tarmoqlar o'rtasida daromadlarning o'sish ko'rsatkichlari taqqoslanadi va turli hududlardagi rivojlanish farqlari aniqlanadi (Dornbusch, & Fischer, 2013).

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Daromadlar o'sishini hisoblash usullari orqali quyida keltirilgan 1-jadval ma'lumotlari bo'yicha amaliy tahlil o'tkazamiz. Ushbu tahlilni o'tkazish uchun O'zbekiston Respublikasida 2010-yildan 2024-yilgacha bo'lgan Aholi umumiy daromadlari hajmi, aholining real umumiy daromadlari hajmi, Yalpi ichki hududiy mahsulot hajmi va aholi jon boshiga yalpi ichki hududiy mahsulot hajmi ko'rsatkichlari tanlab olindi va bazisli indekslar hamda solishtirma tahlil usullaridan foydanildi.

1-jadval

2010-2024-yillarda O'zbekistonning asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari dinamikasi

Yillar	Aholi umumiy daaromadlari hajmi	Aholi real umumiy daromadlari hajmi	Yalpi ichki (hududiy) mahsulot hajmi	Aholi jon boshiga Yalpi ichki (hududiy) mahsulot hajmi
2010	62631,6	58229,4	88102,4	3084,6
2011	85933,5	80094,6	115627,8	3941
2012	104263	97296,6	142333	4780,4
2013	126268	118029,5	173201,5	5727
2014	146392,9	137548,5	210998,3	6860
2015	169344,3	160485,5	250544,6	8004,9
2016	197962,4	187517,7	290213,4	9112,5
2017	249346,3	227775,9	369612,8	11411,8
2018	313655,2	266872,5	494814,8	15014,4
2019	381387,9	333002,6	620083,2	18465,6
2020	431182,4	381813,9	705076,5	20596,9
2021	538450,7	485834,8	861170,8	24664,7
2022	654993,3	587754,2	1041878	29226,7
2023	756084,2	687536,8	1261806	34653,2
2024	896274,4	817470,3	1535432	41306,7

Manba: O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi (2010–2024-yillar).

Birinci navbatda, bazisli o'sish su'rati indeksi orqali 2010-2024-yillarda aholining umumiy daromadlar hajmi qanchaga o'sganini hisblab ko'ramiz:

$$T_b = \frac{Y_t}{Y_0} \times 100 = \frac{896274,4}{62631,6} \times 100 = 1431\%$$

Olingan natija shuni ko'rsatmoqdaki, aholining umumiy daromadlari hajmi 2010-yildan 2024-yilgacha 14,3 baravarga ko'paygan. Xuddi shu formuladan foydalangan holda 2010-yil bn 2023-yilni ham hisoblab ko'ramiz:

$$T_b = \frac{Y_t}{Y_0} \times 100 = \frac{756084,2}{62631,6} \times 100 = 1207\%$$

Aholining umumiy daromadlari hajmi 2023-yilda 12,7 barobarga oshgan. 2023-yil bilan 2024-yilni solishtirib ko'radigan bo'lsak, 2024 yilda aholi daromadlari hajmi oldingi yilga nisbatan 1,7 barobarga oshganini ko'rishimiz mumkin.

Xuddi shu formuladan foydalangan holda keyingi yillardagi bazisli o'sish sur'atlarini aholining real umumiy daromadlari hajmi, Yalpi ichki hududiy mahsulot hajmi va aholi jon boshiga yalpi ichki hududiy mahsulot hajmi ko'rsatkichlariga nisbatan ham hisoblab chiqamiz. Natijani quyidagi 2-jadvalda ko'rishimiz mumkin.

2-jadval

**Aholining umumiy daromadlari va Yalpi ichki hududiy mahsulot hajmining
2010-yilga nisbatan bazisli indeksi**

Yillar	Aholi umumiy daromadlari hajmining bazisli indeksi (2010-yil 100%)	Aholi real umumiy daromadlari hajmining bazisli indeksi (2010-yil 100%)	Yalpi ichki (hududiy) mahsulot hajmining bazisli indeksi (2010-yil 100%)	Aholi jon boshiga Yalpi ichki(hududiy) mahsulot hajmining bazisli indeksi (2010-yil 100%)
2010				
2011				
2012				
2013				
2014				
2015				
2016				
2017				
2018				
2019				
2020				
2021				
2022				
2023				
2024				

Manba: muallif tomonidan tuzildi.

Yuqorida berilgan 2-jadvalni tahlil qiladigan bo'lsak, aholining umumiy daromadlari va real umumiy daromadlari hamda Yalpi ichki mahsulot hajmi 2010-yilga nisbatan 2011-yilda taxminan 1,3 barobarga, aholi jon boshiga Yalpi ichki hududiy mahsulot hajmi esa 1,2 barobarga ko'payganini ko'ramiz. Keyingi 6-yil davomida ham bazisli o'sish sur'atlari oshib borgan, 2017 yilda aholining umumiy daromadlari 3,9 marta oshgan bo'lsa, Yalpi ichki mahsulot hajmi 4,1 martaga, aholi jon boshiga Yalpi ichki mahsulot hajmi esa 3,7 martaga ko'paygan. Bu ma'lumotlar 2010-2017-yillar kesimida mamlakat iqtisodiyotida doimiy o'sish sodir bo'lganligini anglatadi.

2018-2024 – yillarda ham bazisli indeks ko'rsatkichi o'sib borgan, 2024-yilda aholining umumiy daromadlari 14,3, aholining real umumiy daromadlari 14, Yalpi ichki mahsulot hajmi 17,4, aholi jon boshiga Yalpi ichki mahsulot esa 13,3 barobarga oshganini ko'rishimiz mumkin. So'ngi 14-yil davomida olingan ko'rsatkichlar ichida eng katta o'sish Yalpi ichki mahsulot hajmiga to'g'ri kelgan (17,4 barobar).

Xulosa va takliflar.

Berilgan natijalar orqali shuni aytishimiz mumkinki, O'zbekistonda so'ngi yillar davomida iqtisodiy o'sish sur'atlari yildan yilga oshib kelmoqda. Bu esa mamlakatda barqaror iqtisodiy

o'sish uchun amalga oshirilayotgan islohotlarning besamar ketmayotganligidan dalolat beradi. Ushbu davr mobaynida tadbirkorlar uchun qulay biznes muhiti yaratildi, soliq tizimida imtiyozlar joriy qilindi va ichki va tashqi investitsiyalarni jalb qilish uchun imkoniyatlar yanada kengaydi.

Daromadlarning o'sish sur'atlarini izchil davom ettirish uchun mamlakatda moliyaviy qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish, aholi orasida daromad manbalarini ko'paytirish, tadbirkorlik faoliyati va infratuzilmasi uchun qulay sharoit yaratish kabi masalalarni chuqur tahlil qilish lozim.

Adabiyotlar/Адабиятлар/Reference:

- Barro, R. J. (1997) *Determinants of Economic Growth*. MIT Press.
- Denison, E.F. (1962) *Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives Before Us*. – CED.
- Dornbusch, R. & Fischer, S. (2013) *Macroeconomics*. McGraw-Hill.
- Hisobot (2024) Davstatqo'm. Iqtisodiy faoliyatning asosiy ko'rsatkichlari.
- IMF Country Report. (2024) *Uzbekistan Economic Outlook 2024*. Washington.
- Keynes, J.M. (1936) *The General Theory of Employment, Interest and Money*. – Macmillan.
- Kuznets, S. (1955) *Economic Growth and Income Inequality*. – American Economic Review.
- Marx, K. (1976) *Capital: A Critique of Political Economy*. – Progress Publishers, Moscow.
- Milliy hisoblar tahlili (2024). O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Toshkent, 2025.
- Milliy hisoblar to'plami. (2024) O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Toshkent, 2025.
- Ricardo, D. (1817) *Principles of Political Economy and Taxation*. – London.
- Samuelson, P. & Nordhaus, W. (2010) *Economics*. McGraw-Hill.
- Schultz, T.W. (1993) *Investment in Human Capital*. – The American Economic Review, 1961.
- Becker, G. S. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. – University of Chicago Press.
- Shodiev Sh., Qahhorov M. (2023) Aholi daromadlarini oshirishda soliq mexanizmlarining o'rni. – TDIU Ilmiy to'plam.
- Smith, A. (1776) *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. – London: W. Strahan.
- Solow, R.M. (1956) *A Contribution to the Theory of Economic Growth*. – Quarterly Journal of Economics.
- Stiglitz, J. E. (1999) *The Price of Inequality*. – New York: W. W. Norton & Company, 2012.
- Sen, A. *Development as Freedom*. – Oxford University Press.
- To'rayev O. (2022) *Daromadlarning shakllanishi va o'sish omillari*. – Toshkent: Iqtisodiyot.
- Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2020) *Economic Development*. – Pearson Education.
- Давлетов Б. (2023) Иқтисодий таҳлил асослари. – Тошкент: Иқтисодиёт.
- Қосимов С. (2022) Даромадлар ва иқтисодий ўсиш ўзаро боғлиқлиги масалалари. – Тошкент: Молия.
- Мирзиёев Ш. М. (2021) *Янги Ўзбекистон стратегияси*. – Тошкент: Ўзбекистон.